

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ISSN 2219-2654

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

№2(37) 2015

Том 3

Сєверодонецьк 2015

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ**
№ 2(37) 2015 Том 3

**THEORETICAL AND APPLIED
PROBLEMS OF PSYCHOLOGY**
№ 2(37)2015 Том 3

Збірник наукових праць

Collection of scientific works

Засновано у 2001 році

It was founded in 2001

Засновник:
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

The founder is
Volodymyr Dahl East-Ukrainian
National University

Журнал зареєстровано
Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 15358-3930P
від 05.06.09

Registered by the Ministry of
justice of Ukraine
Registration certificate
KV № 15358-3930P dated
05.06.09

Збірник наукових праць включено до Переліку наукових видань ВАК України відповідно постанови Президії ВАК України №1-05/4 від 26.05.2010 (Бюлетень ВАК України № 6, 2010 р.), в якому можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з психології.

ISSN 2219-2654

Голова редакційної колегії збірника:
Завацька Н.Є., доктор психологічних наук, професор

Редакційна колегія збірника:

Блинова О.Є., д.психол.н., проф.; Борисюк А.С., д.психол.н., проф.; Бохонкова Ю.О., д.психол.н., проф. (заступник голови); Бочелюк В.Й., д.психол.н., проф.; Гарькавець С.О., д. психол. н., проф.; Карамушка Л.М., член-кор. НАПН України, д.психол.н., проф.; Ковальчук З.Я., д.психол.н., доц.; Лешек Фредерік Коженювський, д.психол.н., проф. (Краків, республіка Польща); Ложкін Г.В., д.психол.н., проф.; Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, д.психол.н., проф.; Нагорний Б.Г., д.соц.н., проф.; Пілецька Л.С., д.психол.н., доц.; Альфред Прітц, д.психол.н., проф. (Відень, Австрійська республіка); Соловьев О.В., д.психол.н., доц.; Тоба М.В., д.психол.н., проф.; Чернобровкін В.М., д.психол.н., проф.; Швалб Ю.М., д.психол.н., проф.; Шевяков О.В., д.психол.н., проф.; Щербан Т.Д., д.психол.н., проф.

Відповідальний редактор: Тоба М.В., д.психол.н., проф.

В збірник увійшли статті вчених у галузі психології, докторантів, аспірантів, здобувачів, магістрантів Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля та вищих навчальних закладів України за тематиками «Соціальна психологія», «Загальна психологія», «Педагогічна психологія», «Вікова психологія», «Психологія управління», «Медична психологія» та ін.

Статті прорецензовані членами редакційної колегії.

Збірник підготовлено кафедрою соціальної та практичної психології та кафедрою психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 4 від 15.12.2015 р.).

Матеріали друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2015
© Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University, 2015

ЗМІСТ

<i>Білодід В. М.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ОСВІТНЬОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ УЗГОДЖЕНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ СТУДЕНТІВ.....	5
<i>Ариштова В. В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ.....	15
<i>Ананова І. В.</i> ПРОЦЕС ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ ПРОВІНИ.....	22
<i>Балецька Л.М.</i> РОЗВИТОК ВІДПОВІДАЛЬНОГО САМОСПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТА.....	31
<i>Бочелюк В.Й.</i> ПСИХОЛОГІЯ САМОРОЗУМІННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	37
<i>Боприн Л. В.</i> ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЇХ ПРОЯВ У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	43
<i>Величко В. В.</i> ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ІНТЕРПОЛУ: ВНУТРІШНЯ ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОСАДОВИХ ОСІБ.....	50
<i>Дзвінчук Ю.В.</i> АДАПТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР.....	56
<i>Дубовик М.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.....	61
<i>Завацька Н.Є., Журба А.М., Каширина Є.В., Родина К.М.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕСТРУКЦІЙ ТА АНТИЦИПАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	70
<i>Завацька Н. С., Тоба М.В., Жигаренко І.Є., Сербін Ю.В.</i> ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	77
<i>Zavatsky Yu. A., Bohonkova Yu. A., Smolina O.O., Sheviakov A.V.</i> OPTIMIZATION OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL HELP DURING ADAPTATION: THE ESTABLISHMENT OF SOCIAL COMMUNICATIONS.....	85
<i>Івашкевич Б.З.</i> ПРИНЦИПИ ТЕОРІЇ АСОЦІЙОВАНИХ СИСТЕМ ТА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПЕДАГОГА.....	91
<i>Івашкевич І.В.</i> ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНО- ЦІЛЬОВОГО ТА КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА.....	97
<i>Копоненко О.І.</i> АДАПТАЦІЙНА ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК В ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ.....	106

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСЕСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Стаття присвячена дослідженню сексуальної сфери осіб з розладами аутистичного спектра. Увагу зосереджено на характеристиках психосексуального розвитку осіб з РАС підліткового та юнацького віку. Проаналізовано особливості статевої та гендерної ідентичності, а також описано форми прояву сексуальної поведінки осіб з РАС.

Ключові слова: розлади аутистичного спектра, психосексуальний розвиток, гендерна ідентичність, статева ідентичність, сексуальна поведінка.

Постановка проблеми. Актуальність даної роботи пов'язана з важливістю та малодослідженістю обраної проблематики. Розлади спектру аутизму (надалі РАС) належать до діагностичної категорії загальних розладів психічного розвитку (F 84.0 – F 84.9) за МКХ-10, і характеризуються тріадою порушень у сферах уяви, комунікації та соціалізації. Відповідно, обмежена уява, нездатність до встановлення соціальних контактів та адекватного спілкування – ці фактори пронизують усі сфери життєдіяльності осіб з РАС та відображаються на якості її життя загалом. Варто зазначити, що переважна більшість досліджень у сфері сексуальності осіб з розладами аутистичного спектра здійснювались закордоном, у той час як у вітчизняній науці дана тема залишається малодослідженою. Однак наявність проблемної сексуальної поведінки в осіб з РАС вимагає глибокого та детального аналізу особливостей функціонування сексуальної сфери останніх. За даними МОЗ України розповсюдженість розладів аутистичного спектра виросла за п'ять років з 13,8 до 35,0 на 100 тис. дитячого населення [5]. З огляду на таку динаміку, актуальність досліджень в галузі аутизму важко переоцінити.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідники в галузі аутизму зазначають, що статевої розвиток осіб з РАС відповідає статево му розвитку осіб без психічних порушень;

біологічні, фізіологічні, гормональні зміни, що припадають на період пубертату в підлітків без затримки психічного розвитку, також наявні і у підлітків з аутизмом [10]. Крім того, останні демонструють такі ж соціальні інтереси та сексуальні потреби, як їх однолітки [7].

Відповідно до сучасних уявлень в сексології, психосексуальний розвиток постає процесом становлення сексуальності, під час якого поетапно формуються: статева ідентичність, статеворольова поведінка, психосексуальна орієнтація, а також засвоюються сексуальні знання та уявлення [1; 3; 4]. Виділяють два типи порушень психосексуального розвитку: по-перше, порушення темпів і строків (затримка або завчасність), по-друге, порушення, що виникають при формуванні основних компонентів, характерних для кожного етапу, відповідно [1]. При цьому в процесі психосексуального розвитку біологічна складова має найбільший вплив на першому етапі – становлення статевої ідентичності, – надалі при формуванні статеворольових установок та сексуальної поведінки зростає роль соціальних факторів та статевого виховання [3].

Оскільки дефіцит комунікації та соціальної взаємодії (на ряду з обмеженістю і повторюваністю поведінки) постають сутнісними характеристиками розладів аутистичного спектра, дані порушення також впливають на функціонування сексуальної сфери осіб з РАС. Зокрема, нездатність до встановлення соціальних контактів з однолітками та труднощі у спілкуванні можуть стати факторами, що ускладнюють процеси формування гендерної ідентичності та адекватних форм сексуальної поведінки, а отже можуть спричинити порушення психосексуального розвитку осіб з РАС.

У. Мастерс визначає статеву ідентичність як індивідуальне, особистісне відчуття себе особою чоловічої або жіночої статі [6]. Наявні дані вітчизняних науковців стосовно особливостей статевої ідентичності дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Белопольська Н.Л. повідомляє, що починаючи з віку 6-7 років, досліджувані із ЗПР можуть ідентифікувати себе з картинкою, на якій зображено дитину відповідної статі і віку, однак, виявляються тенденції до ідентифікації, характерні для дітей більш молодшого віку [2]. У роботі R.M. Jones, S. Wheelwright та K. Farrell було встановлено, що у вибірці осіб з розладами статевої ідентичності (F 64) найвищі показники за методикою діагностики аутизму отримали особи з діагнозом транссексуалізму, які належали до жіночої біологічної статі, проте мали чоловічу психологічну стать; однак навіть ці показники були нижчими, ніж серед осіб з діагнозом РАС [11]. Проте досліджень формування статевої ідентичності в осіб з РАС, як серед вітчизняних, так і серед закордонних науковців, нами виявлено не було.

Стосовно ж статеворольової (гендерної) ідентичності, остання визначається як модель соціальної поведінки, специфічний набір нормативних вимог і очікувань, що пред'являються суспільством до осіб чоловічої або жіночої статі [3; 4]. Цікаві дані повідомляють S. Vejerot та J. M. Eriksson, які виявили певні особливості гендерної ідентичності в осіб з РАС. Повідомляється, що загалом для вибірки дорослих осіб з аутизмом, незалежно від статі, характерний значимо нижчий рівень маскуліності, у порівнянні з контрольною групою без порушень розвитку [9]. Тоді як профілі фемініності/маскуліності майже не відрізнялись у чоловіків і жінок з аутизмом, рівень феміності чоловіків з РАС перевищував показники контрольної групи [9]. Однак досліджень особливостей гендерної ідентичності в осіб з РАС підліткового та юнацького віку нами виявлено не було.

Щодо основного завдання психосексуального розвитку в підлітковому та юнацькому віці – засвоєння основних форм сексуальної поведінки та вибір об'єкту статевого потягу – дослідники вказують на часті прояви проблемної неприйнятної сексуальної поведінки серед осіб з РАС. Зокрема, L. Ruble виявила труднощі розрізнення інтимної та публічної поведінки в осіб з аутизмом [12]. M. Stokes, N. Newton та A. Kaug виявили, що в підлітків з РАС частіше зустрічається поведінка, направлена на переслідування та стійке тривале заличання до людини, що їх зацікавила [14]. Питаннями проблемної сексуальної поведінки осіб з РАС

займаються закордонні науковці, даних про відповідні дослідження на вітчизняній вибірці нами виявлено не було.

Метою статті постає аналіз основних компонентів психосексуального розвитку підлітків та юнаків з РАС, а саме – рівня сформованості статевої та гендерної ідентичності, а також особливостей і форм прояву сексуальної поведінки.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.

Методологія дослідження

Загальна вибірка становить 182 досліджуваних, з яких 43 особи з розладами аутистичного спектра (жіночої статі 6 осіб, чоловічої – 37 осіб), 66 осіб без порушень психічного розвитку, що входять до контрольної групи (жіночої статі 21 особа, чоловічої – 45 осіб), а також 73 особи – батьки або вихователі дітей, які входять до обох груп. Вік досліджуваних з розладами аутистичного спектра від 9 до 24 років, середній вік 13,8 років; вік осіб з контрольної групи від 10 до 18 років, середній 13,7 років.

В даному дослідженні було застосовано опитувальник сексуальної поведінки (Sexual Behaviour Scale), розроблений М. Stokes та А. Kaur [13]. Також було застосовано проєктивний тест «Вік. Стать. Роль» – методика, що дозволяє діагностувати аспекти відношення до своєї та протилежної статі, а також відповідність власній статевій приналежності [8].

Результати дослідження

Відомо, що співвідношення представників чоловічої статі до представників жіночої статі у загальній популяції осіб з РАС сягає 6:1 [5]. У даному дослідженні кількість осіб жіночої статі у вибірці здається нам недостатньою для отримання статистично значимих результатів, тому показники статевої та гендерної ідентичності розраховувались для осіб з РАС чоловічої статі.

Статева ідентичність

Перший етап психосексуального розвитку в нормі триває з перших місяців життя до 2-4 років і завершується формуванням статевої самосвідомості [3]. Показники статевої ідентичності – особливості розуміння та відношення досліджуваних до власної статі – можна виявити, проаналізувавши розподіл частоти виборів портретів відповідної статі за методикою «Вік. Стать. Роль».

Таблиця 1

Розподіл частоти виборів портретів відповідної статі за методикою «Вік. Стать. Роль» серед хлопців з РАС та у контрольній групі

	Група осіб з РАС	Контрольна група
Позитивні вибори своєї статі	96%	87%
Негативні вибори своєї статі	96%	100%
Позитивний вибір свого віку і статі	76%	63%
Негативний вибір свого віку і статі	44%	34%

Дані табл.1 дозволяють проаналізувати, наскільки характерним для осіб з РАС та осіб без порушень розвитку виявився вибір портретів своєї або протилежної статі. Отже, загалом серед підлітків з аутизмом частіше, ніж у контрольній групі позитивно обирались портрети чоловічої статі. Однак, серед осіб без порушень розвитку не було жодного, хто б не обрав портрет власної статі в якості неприємного. Стосовно показників виборів портретів власної статі і віку, тут підлітки з РАС частіше за своїх однолітків з контрольної групи обирали стимульний матеріал відповідно до свого статево-вікового статусу, як для ряду приємних, так і неприємних виборів.

Наскільки значимими стають такі відмінності, можна зрозуміти, проаналізувавши дані табл. 2.

Таблиця 2

Порівняння показників виборів портретів відповідної статі між хлопцями з РАС та представниками контрольної групи

	Позитивні вибори своєї статі	Негативні вибори своєї статі	Вибір своїх статі і віку позитивний	Вибір своїх статі і віку негативний
U-критерій Манна-Уїтні	483,500	499,000	363,000	503,500
Рівень значимості	0,475	0,604	0,022	0,593

Значення критерію Манна-Уїтні дозволяють зробити висновок, що за параметром виборів портретів відповідної статі значимих відмінностей між особами з РАС та представниками контрольної групи не виявлено. У той же час підлітки чоловічої статі з аутизмом значимо частіше надають перевагу стимульному матеріалу відповідної статі і віку, в порівнянні з їх однолітками без порушень розвитку.

Отримані дані дозволяють зробити висновок стосовно особливостей статевої ідентичності та ставлення до власної статі:

- Переважна більшість (близько 90%) усіх досліджуваних обирала портрети відповідної статі, що може говорити про адекватно сформовану статево-їдентичність, як серед осіб з РАС, так і серед їх однолітків без порушень розвитку.

- Однак, наявне протиріччє ставлення до власної статі, оскільки підлітки контрольної групи та їх однолітки з аутизмом однаково часто здійснюють як негативні так і позитивні вибори портретів своєї статі.

- Значимих відмінностей за рівнем адекватності статевої ідентичності між підлітками з РАС та їх однолітками без порушень розвитку виявлено не було. Однак, останні значимо рідше надають перевагу зображенням чоловіків свого віку, ніж особи з аутизмом. Імовірно, важливу роль тут грає фактор ставлення до власного віку.

Гендерна ідентичність

Другий етап психосексуального розвитку в нормі триває з 2-5 років до 7-10 років та завершується формуванням статевої ролі [3]. Аналіз коефіцієнтів переваги (відторгнення) чоловічих портретів за методикою «Вік. Стать. Роль.», дозволяє оцінити емоційне ставлення до чоловічої статевої ролі; відповідно аналіз коефіцієнтів переваги (відторгнення) жіночих портретів, дозволяє оцінити емоційне ставлення до жіночої статевої ролі [8]. Наступна табл. 3 відображає показники середніх значень вищевказаних коефіцієнтів серед підлітків без порушень розвитку та підлітків з РАС чоловічої статі.

Таблиця 3

Порівняння показників переваги (відторгнення) чоловічих і жіночих портретів за методикою «Вік. Стать. Роль.» у хлопців з РАС та в контрольній групі

Група досліджуваних	Середнє значення	Стандартне відхилення	Значимість відмінностей за T-критерієм Ст'юдента

KF+	РАС	0,5050	0,28088	0,393
	Без порушень	0,5684	0,29722	
KM+	РАС	0,4963	0,28167	0,398
	Без порушень	0,4336	0,29655	
KF-	РАС	-0,3821	0,30496	0,354
	Без порушень	-0,3216	0,22703	
KM-	РАС	-0,6192	0,30516	0,354
	Без порушень	-0,6800	0,22923	
Сумарна вага жіночих портретів	РАС	0,8871	0,42458	0,977
	Без порушень	0,8900	0,37583	
Сумарна вага чоловічих портретів	РАС	1,1154	0,42468	0,985
	Без порушень	1,1136	0,37700	

Показники KF+, KF- (вподобання та відторгнення жіночих портретів) та KM+, KM- (вподобання та відторгнення чоловічих портретів) приймають значення від 0,1 до 1, залежно від кількості і частоти виборів портретів. Відповідно, аналіз середніх значень дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, підлітки контрольної групи і особи з РАС найчастіше обирали чоловічі портрети серед тих, що не подобаються, оскільки показник KM- більше 0,6 в обох групах. По-друге, в обох групах досліджуваних при виборі ряду приємних портретів вподобання майже порівну розділились між чоловічими та жіночими портретами із незначною перевагою останніх. По-третє, найнижчі показники спостерігаються серед жіночих портретів, що не подобаються як в осіб з РАС (KF- сягає 0,38), так і в їх однолітків контрольної групи (KF- дорівнює 0,32).

Щодо показників сумарної ваги чоловічих і жіночих портретів, виявлено, що для обох груп характерно частіше обирати чоловічі портрети. Відповідно, значення чоловічої статі загалом вище, ніж жіночої, як для підлітків з РАС, так і для їх однолітків без порушень розвитку. Значимих відмінностей за цими показниками між представниками обох груп досліджуваних не виявлено.

Наступний графік наочно демонструє розподіл середніх значень коефіцієнтів переваги (відторгнення) чоловічих та жіночих портретів серед обох груп досліджуваних.

При порівнянні отриманих середніх значень в обох групах за допомогою Т-критерія Ст'юдента значимих відмінностей виявлено не було за жодним із показників. Відповідно, підлітки з РАС чоловічої статі не відрізняються від своїх однолітків без порушень розвитку при виборах приємних та неприємних чоловічих і жіночих портретів. Отже, тенденції в емоційному ставленні до чоловічої та жіночої статевих ролей не відрізняються значимо серед осіб з аутизмом та підлітків контрольної групи.

Стосовно профілю особливостей статево-рольової ідентичності підлітків з РАС чоловічої статі, можна зробити наступні дані, виходячи з отриманих результатів:

- перевага надається як чоловічій, так і жіночій статевим ролям, отже відсутня значима вираженість фемінінності або маскуліності;

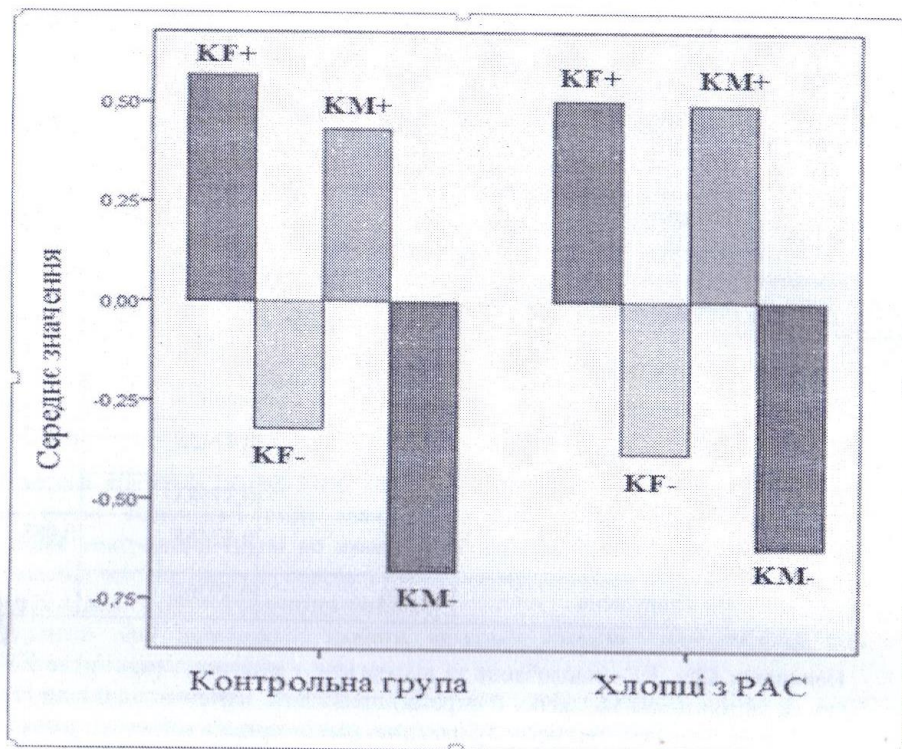

Рис. 1. Розподіл середніх значень коефіцієнтів переваги (відторгнення) чоловічих та жіночих портретів серед обох груп досліджуваних

- показники фемінінності в осіб з РАС чоловічої статі знаходяться в межах середнього ступеня вираженості, так само, як і показники маскуліності;
- жіноча статевая роль частіше обирається в якості приємної, ніж неприємної, що говорить про прихильне ставлення до фемінінних рис;
- чоловіча статевая роль обирається загалом найчастіше, однак здебільшого викликає неприємне ставлення.

Сексуальна поведінка

Третім етапом психосексуального розвитку в нормі постає формування психосексуальної орієнтації, що обумовлює вибір об'єктів статевого потягу та засвоєння відповідних форм сексуальної поведінки; даний етап триває з 7-10 років до 18-20 [3]. Аналіз показників опитувальника сексуальної поведінки дозволяє зробити висновки про особливості функціонування поведінкової сфери сексуальності підлітків та юнаків з РАС.

Таблиця 4

Порівняння показників опитувальника сексуальної поведінки серед осіб з РАС підліткового та юнацького віку та представників контрольної групи двох груп

	Соціальна поведінка	Розуміння правил приватності	Статеве виховання	Сексуальна поведінка	Батьківські переживання
U-Критерій Манна-Уїтні	157,000	223,000	210,000	210,500	33,500

Продовж. табл. 4

Рівень значимості	0,003	0,088	0,049	0,050	0,000
-------------------	-------	-------	-------	-------	-------

Як видно з табл. 4 є відмінності між підлітками і юнаками з розладами аутистичного спектра та групою осіб без порушень розвитку за показниками опитувальника сексуальної поведінки. Рівень значимості цих відмінностей за більшістю шкал даної методики не перевищує $p \leq 0,05$, проте за шкалою «Розуміння правил приватності» групи досліджуваних відрізняються між собою лише на рівні тенденції ($p \leq 0,1$). Показники за шкалою «Соціальної поведінки» значимо відрізняються між особами з РАС та особами контрольної групи. Тобто підлітки та юнаки з розладами аутистичного спектра демонструють значно нижчий рівень соціалізованості, у порівнянні з досліджуваними без порушень розвитку. Досліджувані з РАС, у порівнянні з контрольною групою осіб, мають більш низькі показники за шкалою «Розуміння правил приватності», а отже рідше розрізняють поведінку, що вимагає приватності, від поведінки, що може здійснюватись у присутності інших людей. Підлітки та юнаки з РАС, у порівнянні з особами без порушень розвитку, мають значно нижчі показники за шкалою «Статевого виховання», тобто володіють меншою кількістю знань у сфері сексуальності, а також джерел отримання таких знань. Батьки осіб без порушень розвитку виказували значно менше переживань з приводу подальшої долі їх дітей, у порівнянні з батьками осіб з РАС, на що вказують дані шкали «Батьківських переживань».

Шкала «Сексуальної поведінки» дає можливість оцінити наявність неприйнятної сексуальної поведінки, усвідомлення типових сексуальних фізіологічних реакцій, а також особливості реагування на сексуально відверті зображення [13]. Більш високі показники за даною шкалою, що їх демонструють особи з РАС, вказують на вищу кількість публічних проявів сексуальної поведінки останніх, у порівнянні з контрольною групою осіб без порушень розвитку.

Аналіз окремих пунктів шкали «Сексуальної поведінки» дозволяє дослідити окремі прояви та форми сексуальної поведінки, характерні для підлітків та юнаків з РАС.

Таблиця 5

Аналіз показників за окремими пунктами шкали «Сексуальної поведінки» серед осіб з РАС підліткового та юнацького віку та їх однолітків з контрольної групи

	Питання 1	Питання 2	Питання 3	Питання 4	Питання 5	Питання 6	Питання 7	Питання 8	Питання 9	Питання 10	Питання 11
U-Критерій Манна-Уїтні	174,5	213,0	264,5	253,0	230,0	273,0	276,0	242,5	303,0	264,5	174,5
Рівень значимості	0,001	0,017	0,057	0,031	0,009	0,399	0,103	0,111	0,779	0,057	0,003

Як видно з табл.5, значимі відмінності між особами з РАС та особами контрольної групи проявляються у питаннях 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11. Відповідно, серед підлітків та юнаків з аутизмом частіше проявляється наступна проблемна сексуальна поведінка: торкання окремих частин свого тіла у присутності інших людей (Питання 1); прояви сексуального інтересу до

інших людей (Питання 2); неприйнятні розмови про активність сексуального характеру (Питання 3); мастурбація в присутності інших людей (Питання 4); роздягання в присутності інших людей (Питання 5); труднощі з розумінням різниці прийнятних та неприйнятних сексуальних реакцій та поведінки (Питання 10). Стосовно реакції на зображення сексуального характеру, то підлітки та юнаки з аутизмом проявляють більше інтересу до таких зображень, у порівнянні з контрольною групою осіб.

Висновки. Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки стосовно особливостей психосексуального розвитку підлітків та юнаків з РАС.

1. Значимих відмінностей між досліджуваними з РАС та їх однолітками без порушень розвитку виявлено не було, як за показниками статевої ідентичності, так і за особливостями статевої ролі. Проте показники сформованості третього компоненту психосексуального розвитку – відповідної сексуальної поведінки – значимо відрізняються в контрольній групі та в підлітків і юнаків з РАС. Сексуальна поведінка останніх частіше проявляється у неприйнятних формах.

2. Стосовно показників статевої ідентичності, представники обох груп обирали портрети своєї статі більш як у 90% випадків, що свідчить про адекватно сформовану статево-їдентичність, як серед осіб з РАС чоловічої статі, так і серед їх однолітків без порушень розвитку. Проте результати вказують на суперечливе ставлення до власної статі, оскільки підлітки контрольної групи та їх однолітки з аутизмом однаково часто обирали портрети власної статі як в якості привабливих, так і в якості неприємних.

3. Для підлітків з аутизмом чоловічої статі характерний середній рівень вираженості як фемінінних, так і маскуліних рис, із незначною перевагою перших. Однак, сумарна вага виборів чоловічих портретів вища, що вказує на значимість ролі чоловіка для підлітків з РАС чоловічої статі.

4. При порівнянні результатів за опитувальником сексуальної поведінки групи осіб з РАС підліткового і юнацького віку та групи осіб того ж віку без порушень розвитку виявились значимі відмінності. Досліджувані з РАС частіше демонструють неприйнятну сексуальну поведінку, мають меншу кількість соціальних контактів поза межами сім'ї, володіють нижчим рівнем знань у сфері людської сексуальності, а також рідше знають і розуміють соціальні правила приватності, крім того, викликають значну стурбованість своїх батьків стосовно можливості знайти супутника життя. Схожі результати було отримано в дослідженні сексуальності осіб з високофункціональним аутизмом [13].

5. Загалом, стосовно особливостей психосексуального розвитку підлітків і юнаків з РАС наше дослідження встановило порушення поведінкової сфери сексуальності останніх, що виражається в частих проявах неприйнятної сексуальної поведінки. Стосовно сформованості статевої ідентичності у підлітків і юнаків з РАС, порушень даного компоненту психосексуального розвитку нами виявлено не було. Щодо особливостей гендерної ідентичності, було встановлено усереднене значення чоловічих та жіночих статевих ролей, за відсутністю значимої переваги якоїсь з них, що може вказувати на певне змішання статевих ролей у підлітків та юнаків з РАС.

Література

1. Акимова Л.Н. Психология сексуальности. Учебное пособие / Л.Н. Акимова. – Одесса: СМІЛ, 2005. - 198 с.
2. Белополюская Н.Л. Половозрастная идентификация. Методика исследования детского самосознания / Н.Л. Белополюская. – М.: Когито-Центр, 1998. – 24с.
3. Доморацкий В.А. Медицинская сексология и психотерапия сексуальных расстройств / В.А. Доморацкий. – М.: Академический Проект; Культура, 2009. – 470 с.

4. Кернберг О. Отношения любви. Норма и патология / О. Кернберг. – М.: Класс, 2004. – 256 с.
5. Марценковский И.А. Очерки детской психиатрии. Аутизм: учебное пособие для специалистов в области охраны психического здоровья детей / Под ред. И.А. Марценковского. – Киев: НейроNews, 2014. – 280с.
6. Мастерс У., Джонсон В., Колодни Р. Основы сексологии / Мастерс У., Джонсон В., Колодни Р. – М.: Мир, 1998. – 692 с.
7. Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию / Т.Питерс. – Владос, 2003. – 240с.
8. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи. 4-е издание / Э.Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – СПб.: Питер, 2008. – 672с.
9. Bejerot S. Sexuality and Gender Role in Autism Spectrum Disorder: A Case Control Study / S. Bejerot, J.M. Eriksson // PLoS One. – 2014. – Vol. 9 (1) – Published online: /journal.pone.0087961.
10. Hénault Isabelle. Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood / Isabelle Hénault. – London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2006. – 208p.
11. Jones R.M. Brief report: female-to-male transsexual people and autistic traits / R.M. Jones, S. Wheelwright, K. Farrell, E. Martin // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2012. – Vol. 42, Issue 2. – pp. 301–306.
12. Ruble L. Sexual Behaviours in Autism: Problems of Definition and Management / L.Ruble, G.Realmuto // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1999. – Volume 29, Issue 2. – pp. 121–127.
13. Stokes M. High-functioning autism and Sexuality / M.Stokes, A.Kaur // SAGE Publications and The National Autistic Society. – 2005. – Vol 9(3). – pp. 266–289.
14. Stokes M. Stalking, and Social and Romantic Functioning Among Adolescents and Adults with Autism Spectrum Disorder / M.Stokes, N.Newton, A.Kaur // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2007. – Volume 37, Issue 10. – pp. 1969–1986.

Транслітерація

1. Akimova L.N. Psihologija seksual'nosti. Uchebnoe posobie / L.N. Akimova. – Odessa: SMIL, 2005. – 198 s.
2. Belopol'skaja N.L. Polovozrastnaja identifikacija. Metodika issledovanija detskogo samosoznaniya / N.L. Belopol'skaja. – М.: Kogito-Centr, 1998. – 24s.
3. Domorackij V.A. Medicinskaja seksologija i psihoterapija seksual'nyh rasstrojstv / V.A. Domorackij. – М.: Akademicheskij Proekt; Kul'tura, 2009. – 470 s.
4. Kernberg O. Otnoshenija ljubvi. Norma i patologija / O. Kernberg. – М.: Klass, 2004. – 256 s.
5. Marcenkovskij I.A. Ocherki detskoj psihiatrii. Autizm: uchebnoe posobie dlja specialistov v oblasti ohrany psihicheskogo zdorov'ja detej / Pod red. I.A. Marcenkovskogo. – Kiev: NejrNews, 2014. – 280s.
6. Masterc U., Dzhonson V., Kolodni R. Osnovy seksologi / Masterc U., Dzhonson V., Kolodni R. – М.: Mir, 1998. – 692 s.
7. Piters T. Autizm: ot teoreticheskogo ponimaniya k pedagogicheskomu vozdejstvuju / T.Piters. – Vlados, 2003. – 240s.
8. Jejdemiller Je.G. Psihologija i psihoterapija sem'i. 4-e izdanie / Je.G. Jejdemiller, V. Justickis. – SPb.: Piter, 2008. – 672s.
9. Bejerot S. Sexuality and Gender Role in Autism Spectrum Disorder: A Case Control Study / S. Bejerot, J.M. Eriksson // PLoS One. – 2014. – Vol. 9 (1) – Published online: /journal.pone.0087961.

10. Hénault Isabelle. Asperger's syndrome and sexuality: from adolescence through adulthood / Isabelle Hénault. – London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2006. – 208r.
11. Jones R.M. Brief report: female-to-male transsexual people and autistic traits / R.M. Jones, S. Wheelwright, K. Farrell, E. Martin // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2012. – Vol. 42, Issue 2. – pp. 301–306.
12. Ruble L. Sexual Behaviours in Autism: Problems of Definition and Management / L.Ruble, G.Realmuto // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 1999. – Volume 29, Issue 2. – pp. 121–127.
13. Stokes M. High-functioning autism and Sexuality / M.Stokes, A.Kaur // SAGE Publications and The National Autistic Society. – 2005. – Vol 9(3). – pp. 266–289.
14. Stokes M. Stalking, and Social and Romantic Functioning Among Adolescents and Adults with Autism Spectrum Disorder / M.Stokes, N.Newton, A.Kaur // Journal of Autism and Developmental Disorders. – 2007. – Volume 37, Issue 10. – pp. 1969–1986.

Дубовик М.А.

Особенности психосексуального развития подростков и юношей с расстройствами аутистического спектра

Статья посвящена исследованию сексуальной сферы лиц с расстройствами аутистического спектра. Внимание сосредоточено на характеристиках психосексуального развития лиц с РАС подросткового и юношеского возраста. Проанализированы особенности половой и гендерной идентичности, а также описаны формы проявления сексуального поведения лиц с РАС.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, психосексуальное развитие, гендерная идентичность, половая идентичность, сексуальное поведение.

Dubovyk M.O.

Psychosexual development of adolescents and youth with autism spectrum disorder

The article is devoted to the problem of sexuality of individuals with autism spectrum disorders. The focus is made on the characteristics of psychosexual development of adolescents and youth with ASD. The author analyzes the features of gender identity and gender role identity of individuals with autism. The forms of sexual behavior of individuals with ASD are also discussed in the article.

Key words: autism spectrum disorder, psychosexual development, gender role identity, gender identity, sexual behavior.

Дубовик Марія Олександрівна – викладач кафедри психології і педагогіки Київського національного лінгвістичного університету, м. Київ.

УДК 159.942.5:331.108.644.7

Завацька Н.С., Журба А.М., Каширіна С.В., Родина К.М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕСТРУКЦІЙ ТА АНТИЦИПАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті наведено дані теоретичного та емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей професійних деструкцій особистості та її антиципаційної спроможності, зокрема у ситуації професійного виключення (безробіття). Джерел – 14.